

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

KİTAP İNCELEMESİ

Ayla Göl, Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy

Lerna K. YANIK*

* Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy

Ayla GÖL

Manchester ve New York, Manchester University Press, 2013.
ISBN 978-0-7190-9075-2

Lerna K. YANIK

Doç. Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İİSBF, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
E-posta: lerna.yanik@khas.edu.tr

Ayla Göl'ün *Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy* kitabının çıkış noktasını Türk dış politikası tarihini Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerine endekslemiş yazına karşı olan eleştirisi oluşturmaktadır. Yazar, bu haklı eleştirisinde, Türk dış politikası anlatılarının özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarına ilişkin değerlendirmelerinde, genelde yeni kurulmakta olan Türkiye'nin sadece "Batı" ile olan ilişkilerini mercek altına almasının modern Türkiye'nin kuruluşunda "Doğu" yani Bolşevik rejimi ve Ermenistan ile ilişkiler konusunda neredeyse sessiz kalmasının çok sorunlu olduğunu söylemektedir. Böyle bir yok sayma temelde üç etmeni görmemekten gelmek anlamına gelmektedir ve Göl kitabında bu üç temel etmenin ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Öncelikle, Göl'e göre, "Batı Odaklı" diyebileceğimiz bu dış politika anlatısı aslında Türkiye'nin "İslami bir İmparatorluk'tan modern bir devlete" dönüşümünde "Doğu"nun yani Bolşevik rejimin ve de Ermenistan'la olan ilişkilerin oynadığı önemli rolü gözden kaçırmaktadır. Yani, yine Göl'e göre Türk Dış politikası yazınında, özellikle de modern Türkiye'nin kuruluş yıllarında, devamlı olarak tekrarlanan "Batı'ya yönelim" kadar "Doğu'ya yönelim" de önemlidir. Çünkü Ankara hükümetinin egemenliğinin tanınması ve dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'nin doğuşunu sağlayan olay aslında Türkiye'nin doğu sınırının belirlenerek güvence altına alınması ve bunun Bolşevik rejim tarafından tasdik edilmesidir. Bir başka deyişle Kurtuluş Savaşı'nı yönetenlerin "Doğu'ya yönelimidir" (s.x). Göl, ikinci olarak "Batı-odaklı" bir Türk dış politikası anlatısının "Türkler, Ermeniler ve Kürtler arasında bugün hala devam etmekte olan ve Türkiye siyasetine gölgesi düşmekte olan etnik-milliyetçi gerginliğin nedenlerini" görmezden geldiğini söylemektedir (s.x). Göl kitabın üçüncü hedefinin ise "yerel etmenler ve dış ilişkiler arasındaki etkileşimin İslami bir bağlamda Avrupa modernitesine bağlı olarak modern bir devletin kuruluşundaki önemine vurgu yapmak" olduğunu belirtmekte. Son olarak, Göl, ulus-devlet oluşumu bağlamında Türk modernleşmesini Arap Baharı'yla ilintilendirmekte ve Türkiye'nin kendine özgü bir modernleşme örneği olarak Arap Baharı bağlamında çıkarımlar yapmanın doğru olmayacağını ileri sürmektedir.

Kitap giriş ve sonuç bölümleri de dâhil olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazar geçiş dönemindeki devletlerin dış politikalarının kuramsal alt yapısını incelemektedir. Göl'e göre bu tür devletlerin izledikleri dış politikanın beş özelliği bulunmaktadır: tarihsel olarak hem süreklilik hem değişiklikten bahsetmek mümkündür; tarihsel yapı ve insan faktörü arasında bir karşılıklı etkileşim söz konusudur; karizmatik liderler önemlidir; iç ile dış politika arasındaki sınırlar kalkmıştır ve milli kimliğin inşasından söz etmek mümkündür. Yazar, tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, dış politikanın devletlerin kimliğinin tanınmasının önemli bir fonksiyonu olduğunu söylemekte ve geçiş dönemindeki devletlerin dış politikalarının incelenmesinde disiplinlerarası bir çerçevenin geliştirilmesinin önemini altını çizmektedir. Geçiş dönemindeki dış politikanın genel özelliklerinin tartışıldığı bu ilk bölümden sonra, kitabın ikinci bölümünde Göl, imparatorluktan ulus devlete geçmekte olan Türkiye örneği ekseninde modernitenin bu disiplinlerarası yöntemin ayaklarından biri olarak seçilmesini dış politika analizi ve tarihsel sosyolojiyi birleştirerek yapmaktadır. Tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve ekonomik olarak entegrasyonu konusunun ele alındığı bu bölümde Göl, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece coğrafi olarak değil, uluslararası ilişkiler anlamında da Avrupa'nın "ötekisi" olduğunu, bununla modernleşmeye çalışan İmparatorluk'ta çok ciddi bir kimlik krizine yol açtığını söylemektedir. Göl, bu bölümde kimlik krizinin aslında Müslüman bir İmparatorluk'tan laik ulus devlete dönüşümün, yani modern bir kimliğin hem toplu hem de bireysel düzeyde oluşumunun da temellerini attığının altını çizmektedir. Dış politika bu modern kimliğin oluşturulmasına üç ayrı şekilde yardım etmektedir: var olan topluluğu diğerlerinden ayırtmaktan (*differentiation*), içeri ve dışarının sınırlarını çizmekte ve uluslararası toplumdaki diğer devletlerle olan etkileşimi bahsi geçen devletin kabulünü veya reddine neden olmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde, Göl, bu disiplinlerarası çerçeveye dış politika ve modernitenin yanı sıra milliyetçilik faktörünü de eklemektedir. Türk milliyetçiliğinin çıkışını Osmanlı İmparatorluğu'nun "erozyonuna" bağlayan ve bunu Osmanlı Devleti'nin Avrupa modernitesi ile olan etkileşimiyle ilişkilendiren Göl, bu bölümde Türk milliyetçiliği ile dış politika arasındaki ilişkinin geçiş dönemindeki Türk seçkinlerinin ulus devletin çıkarlarını ön plana çıkartarak, sınırlar dışında kalan Türkleri öncelik olmaktan çıkarttığını söylemektedir. Yani geçiş dönemi seçkinlerinin milliyetçiliğinde ulus devlet odaklı bir sınır belirleme amacının güdülerek bunun da ilk olarak Türkiye'nin doğu sınırlarında test edilmesi, Göl'e göre tesadüf değildir. Kısaca, yazar, dış politika hedeflerinde yapılan bu sınırlamayı esas olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e kalan bir miras, bir süreklilik olarak değerlendirmektedir.

Kitabın kavramsal ve kuramsal çerçevesini belirleyen ilk üç bölümden sonraki dört, beş, altı ve yedinci bölümlerde Ankara Hükümeti ile Bolşevik rejimi arasındaki yakınlaşma, başta Ermenistan olmak üzere Kafkas Cumhuriyetleriyle Türkiye'nin doğu sınırlarının çizilmesi ve bunun Bolşevik rejimi tarafından onaylanmasının yanı sıra Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümetine verilen Bolşevik desteğinin sebepleri ele alınmaktadır. Göl'ün özellikle kitabın ikinci bölümünde bahsettiği dış politika aracılığıyla ortaya çıkan ayrışma konusu bu bölümlerde, sınırların belirlenmesi/çizilmesi ile tanınma evreleri bağlamında ve Ankara Hükümeti-Ermenistan ile Bolşevik rejimi arasındaki ilişkilerin seyri ışığında mercek altına almaktadır. Dördüncü bölüm tarihsel yapıların karar vericilerin kararları üzerinde yarattığı etkilere ayrılmıştır. Örnek vermek gerekirse; Göl'e göre İstanbul'un İtilaf Güçleri tarafından işgali alternatif egemenlik arayışını hızlandırmış ve bir yandan Ankara'da Meclis açılırken aynı zamanda Mustafa Kemal Bolşevik hükümetiyle olan ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Yine aynı şekilde Yunanlıların Anadolu'yu İngilizlerin bir uzantısı olarak işgal etmesi, Bolşevik hükümetinin sempatiyle yaklaştığı bir durum değildir. Dolayısıyla bu işgal ve İngiliz karşıtlığı, Bolşevikleri ve An-

kara Hükümeti'ni doğal birer müttefik yapmaktadır. Gümrü Anlaşması sadece Ermenistan'a karşı kazanılmış bir askeri zafer değildir. Aynı zamanda Ankara Hükümeti'nin "öteki" tarafından tanınması ve Türkiye'nin doğu sınırının çizilmesi anlamına gelmektedir. Fakat bundan daha da önemlisi Anlaşma, Ankara hükümetinin otoritesini artırmış ve Doğu cephesinin kapanması ile birlikte dikkatini Batı cephesine çevirmesine ve oraya odaklanmasını sağlamıştır. Burada Göl'ün resmi tarih anlatımının Kurtuluş Savaşı'nın genelde emperyalist güçlere karşı verildiği anlatısına karşıt ilginç bir tespiti söz konusudur: Savaş aslında öncelikle iki "içerdeki ötekiye" (*inside others*) yani Ermeniler ve Yunanlılara karşı verilmiştir. Ve sonuç itibarıyla Ankara hükümetinin Ermenistan nezdinde Ermenilere karşı kazandığı zafer modern Türkiye'nin kuruluşunda önemli bir aşamadır. Özetle Ankara hükümetinin Ermeni "meselesini çözmesi" Ankara'ya hem içeride hem de dışarıda bir otorite kazandırmıştır. Kitabın yedinci bölümü ise Ankara hükümetinin "dışarıda" tanınmasının aşamalarını anlatmaktadır. Öyle ki çok uzun süre Mustafa Kemal'in yanı sıra Enver Paşa ile de irtibatla kalan Bolşevik rejimi Gümrü Anlaşmasının imzalanmasından sonra (yani Ermenistan'a karşı kazanılan zaferden sonra) Ankara Hükümetini daha ciddiye almaya başlamıştır. Bolşevik rejimi Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşmasından hemen sonra, Ocak 1921'de Ankara hükümetine müzakerelere hazır olduğunu belirtmiş ve Mart 1921'de Ankara hükümetiyle dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Göl'e göre Türkiye'nin sadece modern bir devlet olma halinin uluslararası sistemde ilk olarak tanınması değil Osmanlı'nın "eski devlet yapısı ve dış politikası" ile de bağların koparılması anlamına gelmektedir. Ekim 1921'de Bolşevik rejiminin ele geçirdiği Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile imzalanan Kars Antlaşması da, Göl'e göre, Türkiye'nin bu tanınmayı pekiştirmesi anlamına gelmekteydi. Türkiye'nin Batı, yani uluslararası toplum tarafından kabulü ise 1922'de Rapallo Antlaşmasının imzalanması ile olacaktır. Yine Göl'e göre 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası sistemdeki kimlik krizini çözerken, bu kriz toplumsal seviyede devam edecektir. Göl kitabının sonuç bölümünde ise kuramsal bulgularını tekrar özetlemektedir.

Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy başlıklı çalışma Türk Dış Politikası yazısına birkaç açıdan önemli katkılar sağlamaktadır. Öncelikle girişte de belirtildiği gibi kitabın yazarı, 1918-1921 arası Ankara hükümeti ve Bolşevik rejim arasındaki ilişkileri mercek altına alırken haklı bir eleştiriden yola çıkmakta ve Türk dış politikasındaki "Batı odaklı" yazının aksine, Türk dış politikasının "Doğu" odağının Türkiye'nin kuruluşu ve uluslararası sistemde tanınması açısından öneminin altını çizmektedir. İkinci olarak yazar gittikçe "şimdilik" probleminden muzdarip olan yani dış politikada son zamanlara eğilen ve genelde ampirik ve oldukça da betimsel olan bir yazına hem tarihsel hem kavramsal hem de kuramsal bir boyut katmaktadır. Üçüncü olarak yazarın Türkiye'nin güncel bazı sorunlarını yani "içerdeki dışardakileri" yani Kürt ve Ermeni "meselelerinin" kökünün bu yıllarda Türkiye'nin dış politikasının bir sonucu olduğunu söylemesi, her ne kadar daha fazla irdelenmesi gerekse de çok önemli bir tespittir. Ayrıca yazarın (ağırlıklı olarak) Britanya ve biraz da Başbakanlık-Osmanlı arşivlerini kullanması takdire şayan bir başka noktadır. Tüm bunlar *Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy* kitabını sadece Türk dış politikası yazınında değil aynı zamanda genel anlamda dış politika analizi yazını açısından da önemli bir eser olarak öne çıkartmaktadır.

Kitapta her ne kadar geniş bir materyal bir araya getirilmiş olsa da tam olarak irdelenmemiş birkaç noktadan bahsetmek de mümkündür. Yazar Ermenistan-Türkiye sınırının belirlenmesi ve bu bağlamda Bolşevik rejimi ile ilgili detayları verip Gümrü Antlaşmasının önemini defalarca altına çizmiş olsa da sayfa 164'de Ankara hükümetinin bir devlet olma durumunun ilk kez Bolşevik rejimi tarafından Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile gerçekleştiğini söylemektedir. Aslında

antlaşma olarak bakılması durumunda Ankara'yı ilk tanıyan devlet unvanına sahip olan devletin Ermenistan olduğunu söylemek belki daha doğru olabilir. Her ne kadar Gümrü Antlaşması imzalandıktan hemen sonra Ermenistan'ın yönetimi Bolşeviklere geçse de sonuç olarak Ankara hükümetini ilk tanıyan devlet olarak Ermenistan'ı kabul etmek belki daha doğru olabilir. Mart 1921'deki Moskova Antlaşmasıyla da Rusya'yı Ankara hükümetini tanıyan ilk "büyük" devlet olarak sınıflandırmak daha doğru bir kategorileştirme gibi durmaktadır. İkinci olarak Göl'ün geçiş dönemindeki devletlerin en önemli özelliğinin karizmatik lider faktörü olduğunu altına çizmektedir. Fakat bu vurguyu yaparken bir yandan da kendisiyle çelişmektedir. Eğer karizmatik lider Göl'ün üç ayaklı kavramsallaştırmasının önemli bir etmeni ise neden Göl'ün de altını çizdiği gibi Bolşevik rejimi Enver Paşa'yı Mustafa Kemal'in olası alternatifi olarak düşünmeye devam etmiştir? Bu cevaplanmamış bir soru olarak ortada durmaktadır. Son olarak, yazarın Türkiye'nin uluslararası sistemdeki kimlik krizinin Lozan Antlaşması ile çözüldüğü (s.178 ve s.193-194) iddiası da yine bir erken tahlildir. 2015'den geriye dönüp bakıldığında Türkiye'nin uluslararası sistemle olan etkileşimi aslında tam da bu kimlik krizini yansıtmaktadır. Türkiye, her ne kadar özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve Soğuk Savaş ortamında "Batılı" olmanın gereği olan NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi kurumlara üye olmuşsa da, özellikle Türkiye'nin önce Avrupa Ekonomik Topluluğu, daha sonra Avrupa Topluluğu ve daha sonrasında da Avrupa Birliği ile olan ilişkisi tam da bu kimlik krizinin tezahür ettiği bir zincirler halkası olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kriz kendini sadece Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerinde belli etmemiştir. Bunu Cumhuriyet'in kuruluşun ilk yıllarından günümüze "medeniyet" kelimesinin ilişkilendirildiği anlamlar silsilesine baktığımızda da görmek mümkündür.

Ne var ki, yukarıda bahsi geçen bu noktalar kesinlikle *Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy* kitabının öneminden ve yazına olan katkısından bir şey eksiltmemektedir. Kitap Türk dış politikası üzerinden dış politika analizine katkıda bulunan önemli bir eser olarak hem Türk dış politikası hem de dış politika analizi uzmanları için önemli bir kaynak olarak görülebilir.